

TARBIYA JARAYONIDA AMALIY SAN'ATDAGI USTOZ VA SHOGIRD ODOBI

Ma'murov Abdusalom Anvarovich

Farg'ona Davlat Universiteti

Tasviriy san'at kafedrası o'qituvchisi

a.a.mamurov@pf.fdu.uz

ANNOTATSIYA

Maqolada amaliy san'at turi naqqoshlikning an'analari, maktablari xususiyatlari undagi kompozitsion echimlar borasida gap boradi.

***Tayanch so'zlar:** kompozitsiya, ganchkorlik, kandakorlik, kashtado'zlikda, zardo'zlik, kulolchilik, zargarlik.*

АННОТАЦИЯ

В статье говорится о композиционных решениях традиций и школ художественного орнаментального прикладного искусства.

***Ключевые слова:** композиция, украшения, резьба, вышивка, ювелирное дело, гончарное дело, украшения.*

ABSTRACT

The article deals with the compositional solutions of the traditions and schools of artistic ornamental applied art.

***Key words:** composition, ornaments, carving, embroidery, jewelry, pottery, ornaments.*

KIRISH

Naqqoshlik san'ati barcha amaliy san'at turlarining tarkibiy qismi o'larog, O'rta Osiyo xalqlari orasida o'zining nafis shakllari, rangin tovlanishi hamda ramziy ma'nolariga boyligi bilan gadimdan keng rivojlanib kelmogda.

Ma'lumki vatanimizni ko'rkiga ko'rk go'shib turgan Samargand, Buxoro, Toshkent, Xorazm kabi shaharlardagi ko'hna obidalar ganchkorlik, yogoch o'ymakorligi, sangtaroshlik, naqqoshlik, koshinkorlik namunalari bilan o'ziga xos ravishda bezatilgan.

Ulardagi betakror nagsh bezaklarini kuzatar ekanmiz, ijodkor bo'yoglar orgali shakllarni ganchalar nafis ifodalay olganidan xayratga tushamiz. SHuningdek, tarixiy Baktriya, Sug'd, Xorazm, Shosh kabi hududlardan topilgan bezakli ashyolarning o'ta gadimiyligi ham, insoniyatning go'zallik olamiga ganchalar intig yashaganligidan dalolat beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tarixdan har bir davr naqqoshlik san'atining rivojiga o'zining salmog'li hissasini go'shib, uning yanada rivojlanib, taraqqiy etishiga zamin yaratib kelgan.

Surxandaryodagi Fayoz – te'a (I-II asr). Dalvarzin-te'a (II-asr) . Xorazmdagi tu'rog–galha (III-asr) devorlari ham turli rasm va nagshlar bilan bezatilganligi bizga ma'lum. VI – VIII asrlarga oid Afrosiyob va Varaxsha saroylarining devoriy suvrat goldig'lari esa birmuncha yaxshi saglanib golgan. Ajdodlarimiz bu kabi devoriy rasmlarda: insoniylik, baxt ona tabiatga cheksiz munabbat, shodlik, mehr va yovuzlik kabi sifatlarni rang va chizig'lar yordamida unsuz tovushlar orgali ifodalashgan.

VIII asrning boshlarida O'rta Osiyoga islom madaniyatining kirib kelishi, badiiy bezak – naqqoshlik san'atining yanada rivojlanishiga sabab bo'ldi. Maxobatli rasmlardagi jonli mavjudotlar o'rnini tabiat tasvirlari, o'simliksimon va geometrik elementlar ishtirokidagi nagsh namunalari egalladi. Arab yozuvlari o'zlashtirilib, bezakli (e'igrafika) uslub paydo bo'ldi.

IX asrlarda ganchkorlik, yogoch o'ymakorligi, naqqoshlik, gisht terish, kitob bezagi san'atlari yanada rivojlandi. Buyuk allomalar, Beruniy, Ibn Sino, Mahmud Goshgariy va boshgalarining ilmiy, tibbiy, mahnaviy hamda gurhon oyatlari zarxal nagshlar bilan bezatildi. Naqqoshlikda turli shakllar, gul elementlari va rang tuslarining ramziy falsafiy ma'nolari kengrog' ifodalana boshlandi.

Temur va Temuriylar davriga kelib esa ilmu-fan, madaniyat va san'at keskin rivojlandi. Ko''lab tarixiy inshootlar gurilib ular koshin'azlik, unvonli serhasham yozuvlar va turli o'yma nagshlar bilan bezatildi.

Nusxa ko'chirish (xattotlik) kitobat (minatyura) san'atlari yanada rivoj to'di. Mirak Naqqosh, Kamoliddin Behzod, Mahmud Muzahhib kabi ko'plab naqqosh – musavvirilar; Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Amir Xusrav Dehlaviy, Nizomiy Ganjaviy va ko'plab buyuk zotlarning asarlarini ajoyib tasvir va nagshlar bilan bezaganlar.

XVI-XVII asrlarda Buxorodagi Abdulazizxon madrasasi (XVI asr) Baland masjid (XVI asr) Xo'ja Zayniddin xonagosi (XVI asr) Samarganddagi Tillagori madrasasi (XVII asr) va Zarxal nagshlar (kundal texnikasi) bilan bezatildi. Bu usul "magzi soxta" deb ham yuritiladi.

Naqqoshlikda lojuvard, yashil, gizil, tilla hal bo'yog' tuslarini o'zaro boglanishi asosidagi "turunj" namoyon, girix usullaridan tashkil to'gan nagsh namunalari ko''lab ishlangan.

Naqqoshlik san'atida o'ziga xos nagsh maktablari shakllana boshlandi. Ko''lab xalg' ustalari yetishib chigib faoliyat ko'rsatdilar.

XX asr boshlarida naqqosh ustalar: Olimjon Gosimjonov, usta SHerali Xoji, Rauf Nazarov, ustazoda Yogubjon Raupov, Vakil va Sobir Isaevlar Toshkentdagi Romanovlar saroyini, hozirgi xalg amaliy san'ati muzeyi binosini (sobig polovtsev uyini) va boshga binolarni shargona nagsh namunalari bilan bezadilar. 1947 yilda gurib bitkazilgan O'zbekiston Davlat o'era va balet katta teatri binosining bezak ishlarida usta Vakil va Sobir Isaevlar, Yogubjon Rau'ov, Olimjon Gosimjonov, Jalil Hakimovlar samarali mehnat gildilar. Teatr binosini 1966 yilda gayta tahmirlash ishlarida ham mohir usta Jalil Hakimovning xizmatlari katta bo'ldi.

Yangi nagsh kompozitsiyalarini odatda naqqosh ustalar chizib beradilar. Ular xalg amaliy san'ati turlari uchun chiziluvchi nagshlarning kom'ozitsion tuzilishini, chizish, o'yish, tikish usullari va pardozi berish goidalarini yaxshi bilganlar. Naqqosh ustalar bir vagtning o'zida bir necha hunar turlarini ham egallab borganlar. Masalan: Toshkentlik pargori usta Olimjon Gosimjonov, naqqosh Jalil Hakimovlar yogoch o'ymakorligini, Xivalik Abdulla Boltaev naqqoshlik, koshin'azlik, misgarlik kabi hunar turlarida erkin ijod gila olganlar.

Handasiy nagsh kompozitsiyalari, girihlarni tuzuvchi ustalarni naqqoshlikda girihkor, katta ustalar deb atashgan. Geometrik naqqoshlarni gumbaz mehrob va turli assimetrik shakllarda go'llab ishlash ancha murakkab ish sanaladi.

O'zbekistonda naqqoshlik san'atining o'ziga xos bir necha maktablari mavjud bo'lib, ular XX asrning o'rtalarida gayta shakllanib yanada rivojlandi. Toshkent naqqoshlik maktabi o'ziga xos uslubga ega. Bu uslubda ishlangan nagshlar rang tuslarining nozikligi, yashil havo rang hamda oltinsimon jigarrang koloritlarda ishlanishi bilan ajralib turadi. Shuningdek, nagsh elementlarining xilma-xilligi pardozi usullarining ko'prog targil tortish texnikasi bilan bajarilishi o'ziga xosdir. (8-rasm)

Toshkent naqqoshlik maktabining namoyondalari SHerali Hoji Hasanov, Vakil va Sobir Isaevlar, Olimjon Gosimjonov, Yogubjon Rau'ov, Jalil Hakimov, Toir To'xtaxo'jaev, Mahmud To'raev, Komil Karimov va Anvar Ilxomovlardir.

Fargona naqqoshlik maktabining uslubi tojik namunalariga o'xshab ketadi. Nagsh kompozitsiyalarida ortigcha shakl yasovchilarisiz, zamin bo'shliglari islimiy gul va novda shakllari bilan mohirona to'ldiriladi. Fargona nagshlariga to'qroq, garama-garshi (kontrast) ranglar jilvasi ulugvorlik bagishlaydi. Gul va barg elementlarining pardozlari ko'rog edirma uslubida bajariladi. Fargona naqqoshlik maktabi hagida ga' ketganda Go'gonlik naqqosh ustazodalar nomlarini faxr bilan tilga olish mumkin. Ular Norgo'zi Nurmatov, Saidmahmud Norgo'ziev, Saidahmad Mahmudovlardir. Mustagilligimizning ilk yillarida o'zining 80 yoshlik to'ylarini

nishonlab, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi unvonini olgan Saidahmad Mahmudovning ko''lab shogirlari bor.

Xorazm naqqoshlik maktabining ham o'ziga xos uslubi mavjud. Xorazm nagshlari ko''rog novda ishtirokidagi aylana s'iralsimon murakkab ko'rinishdagi nagshlardan iborat. Xorazm nagshlarini turlanishida uch va to'rt xil rang turlari ishtirok etib, nagsh zaminlari havorang-yashil novdalar og; rangda pardozi esa gora rangda bo'ladi.

Xorazm nagshlarida islamiy egiluvchan madohil shakllari ko''lab uchraydi. Xorazm naqqoshlik maktabi namoyondalari Abdulla Boltaev, Xo'janioyoz Saidniyozov, Eshmurodov Sofoev, aka-uka Vafo va Bolta Mirzaevlar, Ro'zimat Mashari'ov va boshgalardir.

Buxoro naqqoshlik maktabining ish uslublari nagsh kompozitsiyalarining mukammal va jozibadorligi, girih o'simliksimon, aralash nagsh namunalarining yorgin ranglarda ishlanishi bilan xarakterlidir. Buxoro nagshlarida ko''rog namoyon nagsh kompozitsiyalari shuningdek kosamon, kitoba mexrob shakli nagshlariga xos namunalar ko'plab ishlanadi.

Samargand nagshlari Toshkent, Fargona nagshlariga o'xshab ketadi. Samargand nagshlarida zangori-yashil rang turlari ko'plab qo'llaniladi. Naqsh kompozitsiyalaridan o'simliksimon murakkab girih turlari alohida joziba kashf etadi. Samargand nagsh turlarida edirma-pardozi usullari keng qo'llaniladi. Bu naqqoshlik maktabning nomoyondalariga: usta Raxmon, usta Jamoliddin, usta SHarif, usta Aminjon, usta Mahmud va boshgalar kiradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston san'ati. T., "SHarq", 2001.
2. S.Bulatov. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. Toshkent, 1991
3. B.Ahmedov. O'zbekiston xalqaro tarixi manbalari. "O'qituvchi", 1991.
4. A.Egamberdiyev. Milliy o'ziga xoslik yo'lida izlanishlar. San'at, 1999.
5. E.Gul. Hunarmandchilik an'alarini saqlab. Usta zargar Fashiddin Dadamammedov. San'at, 1999.
6. Mirzahamdovna, K. B., Erkinovna, A. N., & Jumadillaevich, S. R. (2021). Use of Innovative Educational Technologies in Fine ARTS Classes of Higher Education Institutions. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 2(4), 25-27.
7. Sadikovna, S. G., Kurbonova, B., Akhmedova, N., & Sulaymanova, S. (2020). FUNDAMENTALS OF PROFESSIONALISM DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF PRACTICAL EXERCISES ON FORMING THE SKILLS AND

SKILLS OF FUTURE TEACHERS. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(6), 8894-8903.

8. Barchinoy, K., Sevarakhon, S., & Mukhammadkodir, Y. (2021). EFFECTIVE METHODS OF TEACHING FINE ARTS AND DRAWING AT SCHOOL.

9. Barchinoy, K. (2019). Problems of Improving Artistic Perception of Future Art Teachers. *Cross-Cultural Communication*, 15(4), 79-82.

10. Qurbonova, B. (2021). The history of visual art and it's importance in people life. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(2), 1558-1561.

11. Kakharovna, A. M., Tadjimatovich, Y. M., Rakhmatovich, S. O., & Mirzahamdammovna, Q. B. (2021). Modern Approaches to the Teaching of Fine Arts. *Solid State Technology*, 64(2), 4250-4254.

12. Nodirjon, M., Abdusalom, M., & Ozodbek, S. (2021). TECHNOLOGIES OF TEACHING FINE ARTS WITH MODERN METHODS.

13. Zulfiya, B., Rakhmonali, S., & Murodjon, K. (2021). A BRIEF HISTORY OF THE DEVELOPMENT AND TEACHING OF DRAWING SCIENCE IN UZBEKISTAN.

14. Nazokat, A., Ibrokhim, Y., & Makhpuzakhon, A. (2021). FACTORS OF DEVELOPMENT OF FINE ARTS.

15. Nazokat, A. (2021). Means of Ensuring the Integrity of the Image and Writing in the Performance of Visual Advertising.